

О. Р. Омельчук

Поліщук Валер'ян Львович

ПОЛІЩУК Валер'ян Львович (19. 09(01. 10). 1897, с. Більче Дубенського пов. Волинської губ, нині Дубенського р-ну Рівненської обл. — 03. 11. 1937, урочище Сандормох по бл. м. Медвеж'єгорськ, Карелія, РФ) — письменник, літературний критик. Навчався у Луцькій (від 1912), Першій чоловічій у Катеринославі (нині Дніпро, 1915—17; відзначений срібною медаллю) гімназіях. 1917 вступив до Інституту цивільних інженерів у Петрограді (нині Санкт-Петербург), однак після більшовицького перевороту повернувся в Україну. За сприяння [Й. Безпалка](#) 1920 став студентом Кам'янець-Подільського українського університету (нині Хмельницька обл.). Підтримував політику УНР, 1918—20 — платформу УПСР. П. — представник українського «Розстріляного відродження», ідеолог літературних напрямів (динамізм, конструктивізм-спіралізм), ініціатор багатьох мистецьких проєктів. Як публіцист, критик, поет і прозаїк дебютував 1918 на сторінках київських газети «Народня воля» та журналу «Шлях». 1918—19 його вірші, прозові мініатюри та статті друкували у газетах «Відродження», «Рада» (обидві — Київ), «Наша хата» (м. Єлисаветград, нині Кропивницький), літературно-науковому і педагогічному збірнику «Січ» (Катеринослав). 1919 був секретарем катеринославської газети «Республіканець» (орган штабу Республіканських військ), де виступав зі статтями на підтримку політичних і соціальних ініціатив Директорії УНР, зокрема за об'єднання українських етнічних земель, передусім Кубані та Криму, підтримував європейський культурний вектор, критикував російських есерів і більшовиків, а також їхніх адептів в Україні. Став свідком нападу махновсько-більшовицьких загонів на Катеринослав наприкінці грудня 1918, засвідчивши це у тодішніх публікаціях. Кандидат на Трудовий конгрес у спільному списку УСДРП і УПСР. 1920 тексти П. з'являються спочатку на шпальтах кам'янець-подільських видань (газета «Наш шлях»,

студентський журнал «Нова думка»), а від літа — у газетах «Більшовик» (орган Київського губкому КП(б)У) та «Вісті Київського губревкому». Надалі — активний діяч українського літературного руху пролетарського періоду. Один із засновників літературно-мистецької групи «Гроно» (Київ, 1920). У цей час — опонент українського Пролеткульту. 1921 працював над створенням видання групи «Гроно» — мистецького збірника «Вир революції» (Катеринослав). Восени 1921 переїхав до Харкова. 1922 разом із *М. Хвильовим* та *В. Гадзінським* виступив одним із засновників Всеукраїнської федерації пролетарських письменників і митців та її друкованого органу «Арена». Від 1923 — член Спілки українських пролетарських письменників «Гарт», але демонстративно вийшов з неї за два місяці до її розпаду (1925). Брав участь в організації видання журналу «Червоний шлях» (1923); розпочав із *В. Блакитним* першу публічну дискусію в межах пролетарського літературного руху, що була присвячена проблемі мінору/мажору в літературі. Відлуння цієї полеміки, а також реакція П. на літературну дискусію 1925—28 відчутні в його ґрунтовних працях «Літературний авангард. Перспективи розвитку української культури, полеміка і теорія поезії» (1926) та «Пульс епохи. Конструктивний динамізм чи войовниче назадництво?» (1927). Наприкінці 1924 П. разом із *П. Тичиною* й *О. Досвітнім* вирушив у закордонну подорож (Чехо-Словаччина, Франція, Німеччина), враження від якої склали основу його нарисів «Розкол Європи» (Х., 1925). У 1926 за його ініціативи та участі однодумців засновано групу митців «Авангард» (існувала до вимушеної самоліквідації 1930). У Харкові за редакцією П. вийшло три видання цієї групи українською мовою («Бюлетень Авангарду», 1928, «Мистецькі матеріали Авангарду» та «Авангард-3», 1929) і один російською («Радиус авангардовцев», 1928). Від березня 1927 розвивав радіожурнал «Етер». 1928—29 відвідав Польщу, Німеччину, Норвегію, Швецію, а також Львів та Дубно; за підсумками подорожі вийшла книжка «Рейд у Скандинавію» (Х., 1931). Член делегації українських письменників у Москву (1929). Під час зустрічі з Й. Сталіним поцікавився, чому до УСРР не приєднані Воронежська і частина Курської губерній, заселених українцями. 1930 відвідав Донбас, а наступного року в Харкові надруковано його «Повість металу й вугілля. Книжка про Донбас». Улітку 1934 брав участь у 1-му Всеукраїнському з'їзді радянських письменників (Харків) та у складі української делегації у Всесоюзному з'їзді письменників (Москва). Вступив до Спілки радянських письменників України. 5 грудня 1934 співробітниками НКВС на квартирі П. проведено обшук, з наступного дня перебував під вартою. Звинувачений у контрреволюційній терористичній діяльності. Під час допиту заявив, що підтримував концепцію Соборної України і прагнув розширити кордони українізації. На закритому судовому засіданні 27—28 березня 1935 у Києві засуджений до 10-ти р. позбавлення волі з конфіскацією майна. Розстріляний разом із багатьма іншими українськими літературними та культурними діячами в урочищі Сандормох. Значна частина архіву П. збережена завдяки дружині письменника Олені (справжнє ім'я Рахіль) та його дочці Люцині-Електрі й знаходиться в Інституті літератури НАНУ (фонд 136), ЦДАМЛМ (фонд 72), Інституті рукописів НБУВ (фонд 188). Кримінальна справа із його звинуваченням зберігається в Галузевому

державному архіві СБУ.

П. — автор поетичних збірок «Соняшна міць» (К., 1920), «Вибухи сили» К.; Катеринослав, 1921), «Книга повстань» (Х., 1922; 1929), «Радіо в житах» (1923), «Жмуток червоного» (1924), «Громохий слід» (1925; усі — Харків), «Геніальні кристали» (К., 1927), «Металевий тембр», «Остання війна» (обидві — 1927), «Електричні заграви» (1929), «Зеніт людини» (1930; усі — Харків) та ін., понад 20-ти поем, книжки фразеологізмів «Козуб ягід: оповідання, афоризми, бризки мислі й творчості, стежки думою і алегорії людини, яку життя приперчило» (1927), посібника «Як писати вірші. Практичні поради для початку» (1921), творів для дітей, перекладів білоруських, німецьких, російських авторів, а також перекладу з рос. на укр. мову книги Дж. Ріда «Десять днів, що потрясли світом» (1924), першої монографії про художника В. Єрмілова — «Василь Єрмілов» (1931; усі — Харків). Писав лібрето й кіносценарії. Два його написані романи («До серця Азії», «Завзятий вік») не віднайдені. Поява художніх творів П. в українському літературному процесі радянської доби була відразу помічена багатьма критиками, серед яких — О. Білецький, В. Гадзінський, М. Доленго, М. Зеров, М. Йогансен, М. Хвильовий, Ф. Якубовський та ін. 1921 В. Коряк у статті «Етапи» писав, що П. «дає обіцянки зробитися справжнім епіком, Гомером Революції», А. Лейтес у брошурі «Ренессанс української літератури» (1925) назвав письменника «революціонером у царині вірша». Літературні твори П. 1920—24 містили широкий тематичний спектр: окрім віршів на підтримку радянської влади (створені переважно 1920, а також поем 1923 — «Дума про Бармашиху» і «Ленін»), основний масив текстів становила пейзажна і любовна лірика, рефлексії про людину та всесвіт. Деякі поеми 1922 написані внаслідок вражень під час подорожей («В монастирі», «Асканія-Нова»). У поемі «Адигейський співець» (1923) П. звернувся до національного питання. Він був одним із тих, хто розумів значення національного чинника для розвитку пролетарського літературного руху і вважав, що поєднання національного та пролетарського може дати для світу нові та цікаві культурно-мистецькі здобутки. У збірках поезій 1925—30 відчутно більше віршів індустріально-виробничого спрямування. Політичні проблеми набувають «всесвітнього» пролетарського масштабу у поемі «Європа на вулкані» (1925), де автор експериментує з літературною формою, вводячи у текст різноманітні віршувальні техніки, розширюючи жанрові та стильові межі. Поєднання поетичної і прозової форм характерне й для поеми «Григорій Сковорода» (1929). Природа залишається основою літературних зображень П., він суттєво вдосконалює її художні репрезентації (зокрема у мариністичних циклах). Письменник пропонує оригінальні трактування людини/світу/космосу як матеріальних сутностей, описуючи видимі та невидимі форми матерії, її властивості, зовнішні та внутрішні вияви, що й складає особливість його художньої картини світу. Концептуальні фігури Поліщукового дискурсу (точка, лінія, коло, спіраль) є водночас і дуже «конкретними», і онтологічними, адже трактуються не лише як обриси природних об'єктів, а й як сутності вселенських рухів. У віршах П. геометричні форми живих і неживих об'єктів

природи по-різному корелюють із біологічними, хімічними, механічними властивостями тіл, речей і речовин. Упродовж життя письменник демонструє інтерес до наукових знань, до відкриттів із фізики, хімії, математики, інформацію про що вводив у літературні тексти й коментарі до них. Велика частина образів і мотивів П. пов'язана із осмисленням плотсько-тілесного (зазвичай травмованого) ества людини. У своїй художній текстів він інтегрував і власний психофізіологічний досвід. Теоретичні ідеї, що їх розвивав П.: проблема ідеалістичної/матеріалістичної мови, «трьохмірність» літературного образу. Значну увагу приділяв теорії верлібру. Запропонував «хвилядну» систему як універсальний версифікаційний принцип. Трактуював поезію передусім як «систему шумів», закликав вводити у поетичний дискурс «непоетичний матеріал», тобто мову політики, економіки, науки, техніки, побуту. Запропонував конструктивний динамізм або спіралізм як напрям нового мистецтва, що базується на принципах динаміки, доцільності, послідовності, логічності, відповідності домінуючому (пролетарському) потокові життя. Філософським підґрунтям конструктивізму стало поняття спіралі/спіральності. Важливою прикметою діяльності П. були спільні творчі інтереси та співпраця з музикантами (В. Богуславський, В. Борисов, М. Вериківський, Ю. Мейтус, Б. Яновський та ін.) й художниками (В. Єрмілов, М. Кирнарський, В. Левандовський, В. Меллер, Г. Нарбут, А. Петрицький, С. Пожарський, Г. Цапок, П. Ковжун та ін.).

Основні твори

Вибрані поезії. К., 1968; Вибране. К., 1987; Мудрий слон: твори для дітей. Л., 1990.

Рекомендована література

1. Капустянський І. Валеріян Поліщук. Спроба характеристики творчості з портретом, автографом і автобіографією поета та бібліографічним покажчиком. Х., 1925;
2. Поліщук Валер'ян. «Блажен, хто може горіти...»: автобіографія, щоденники, листи. Р., 1997;
3. Поліщук Валер'ян. «Коли жити — гордо жити!». Літературна спадщина. Спогади про Валер'яна Поліщука. У вінок поету. Р., 1997;
4. Український письменник Валер'ян Поліщук (1897—1937): Бібліогр. покажч. Х., 2004;
5. Омельчук О. Валер'ян Львович Поліщук. Хроніка життя і творчості // Поліщук В. Вибрані твори. К., 2014;
6. Шевченко С. В. Валер'ян Поліщук: тернистий шлях авангарду // Імперія терору. К., 2021.

Бібліографічний опис:

Поліщук Валер'ян Львович / О. Р. Омельчук // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-881253>. – Останнє поновлення : 26 січ. 2024.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).